

(บทความวิจัย)

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน :

กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

Research Synthesis on Guidelines for Community Forest Management:

Case Studies of Community Forests in the Upper Northern of Thailand

จริยา รัมมอนด์ และ ชัยวัฒน์ คงสม

Jariya Rammon and Chaiwat Kongsom

สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120

School of Agriculture and Cooperatives, Sukhothai Thammathirat Open University, Pakkret, Nonthaburi, 11120

*Corresponding author: plarammon@gmail.com

บทคัดย่อ

ป่าชุมชนใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่มีป่าชนิดอื่นขึ้นปะปน ซึ่งโดยทั่วไปมีการแบ่งเป็นเขตอนุรักษ์และเขตใช้สอยที่เกี่ยวข้องกับการยังชีพ การบริหารและการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดำเนินการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและ/หรือคณะกรรมการป่าชุมชนและ/หรือคณะกรรมการชุมชนอื่นร่วมกับกรมป่าไม้และ/หรือภาครัฐและภาคเอกชนอื่นๆ มีการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนแบ่งเป็น 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม และการใช้กลไกด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ และ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่างๆ แนวทางการจัดการป่าชุมชน คือ การปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้กับสมาชิกในชุมชน การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชน การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล การคัดเลือกผู้นำป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง การให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง การใช้วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่างๆ อย่างเป็นระบบ การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ

คำสำคัญ : ป่าชุมชน แนวทางการจัดการป่าชุมชน ภาคเหนือตอนบน

Abstract

Most of the study area of community forest in 9 provinces in the upper northern region were characterized by mixed deciduous forest along with other forest types. It was divided into conservation and utilization zones for subsistence-related activities. Most of community forest management was carried out through participation of local people, by village committees and/or community forestry committees and/or other community committees together with the Royal Forest Department and/or public and private sectors. Community forest management included planning, organizing, leading, and controlling. Factors affected

community forest management were divided into 1) internal factors, namely community participation, strong community forest leaders and committees, concrete rules and regulations, and the use of strategies in culture, traditions, rituals and beliefs in forest conservation, and 2) external factors, including support from government agencies, private sectors, partners, networks and independent organizations. Community forest management guidelines included cultivating awareness of forest resource conservation in the community, decentralization of community forest conservation, promotion of processes for participation in decision-making, implementation, taking benefits, and evaluation, selection of strong community forest leaders, encouraging youth participation in community forest conservation, establishing community forest rules and regulations that can be put into practice, the use of cultures, traditions, rituals and beliefs in forest conservation, creating a cooperative network for community forest management systematically supported by government agencies, private sectors, network partners and various independent organizations, enhancing knowledge and understanding about community forest management, and lastly regularly conducting public relations.

Keywords: Community forest, Community forest management guidelines, Upper northern region

บทนำ

ป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่ละชุมชนมีวิธีการจัดการและดูแลแตกต่างกันไป โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และความต้องการที่ต่างฝ่ายต่างต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อาศัยการจัดการทรัพยากรของคนภายในชุมชน เพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด สมาชิกในชุมชนมีหน้าที่ในการดูแลและรักษาป่าชุมชน ต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของชุมชน โดยการมีส่วนร่วม และความเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ ทำให้เกิดกระบวนการทำงานเป็นรูปแบบองค์กรชุมชน เพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรม มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ นำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศให้เกิดความสมดุลอย่างยั่งยืน (กรมป่าไม้, 2557, น. 29)

ประกอบกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 136 ตอนที่ 71ก เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2562 กำหนดพื้นที่จัดตั้งเป็นป่าชุมชน ต้องอยู่นอกเขตป่าอนุรักษ์ มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ การฟื้นฟูพื้นที่ป่าชุมชนโดยการปลูกทดแทน การเสริมสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชน ในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การควบคุมดูแล และสามารถใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อยังชีพ สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และห้ามชุมชนใช้ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ห้ามบุคคลใดครอบครอง หรือใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยหรือที่ทำกิน ส่วนการเก็บของป่าสามารถกระทำได้ และให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ หากมีบุคคล หน่วยงานใด จะเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าของชุมชน ต้องผ่านการยินยอมของชุมชน และชุมชนจะต้องได้รับสิทธิประโยชน์ตอบแทนด้วย รวมถึงต้องมีคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนทำหน้าที่ร่วมกับสมาชิกชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนมีหน้าที่และอำนาจในการร่วมมือกับพนักงานเจ้าหน้าที่ในการจัดให้มีหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นใดแสดงแนวเขตป่าชุมชน จัดการทรัพยากรสินส่วนกลางของป่าชุมชน ออกข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ดูแลรักษาป่าชุมชน นอกจากนั้น กฎหมายยังรับรองให้มี “เครือข่ายป่าชุมชน” โดยมีเป้าหมายร่วมกันเพื่อเรียนรู้ สร้างความเข้าใจและ

แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนร่วมกันอย่างยั่งยืน (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2563)

เพื่อให้ทราบถึงสภาพและแนวทางการจัดการที่ผ่านมาและปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน การสังเคราะห์งานวิจัยเป็นระเบียบวิธีการศึกษาข้อเท็จจริงเพื่อตอบปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยการนำข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยหลายเรื่องที่ศึกษาปัญหาเดียวกันมาสรุปให้ได้คำตอบที่เป็นข้อสรุปการวิจัยที่ต้องการ จึงถูกนำมาใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน 2) ศึกษาสภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน 3) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน และ 4) สังเคราะห์แนวทางการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน โดยผู้ศึกษาได้กำหนดประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ภาคเหนือตอนบน จำนวน 20 เรื่อง ที่พิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2545-2560 จากโครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย ศูนย์ข้อมูลการวิจัย หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และห้องสมุดกรมป่าไม้ สำหรับกลุ่มตัวอย่าง ทำการคัดเลือกผลงานวิจัยจากประชากรทั้งหมด จำนวน 9 เรื่อง จังหวัดละ 1 เรื่อง โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้ 1) เป็นผลงานวิจัยเกี่ยวกับป่าชุมชนทางภาคเหนือตอนบน 2) เป็นผลงานวิจัยซึ่งสืบค้นตามคำสำคัญที่เกี่ยวกับป่าชุมชน เช่น การจัดการป่าชุมชน และการมีส่วนร่วม และ 3) เป็นงานวิจัยที่สามารถสืบค้นฉบับสมบูรณ์ได้ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบบันทึกข้อมูลการจัดการป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน ที่จัดทำขึ้นให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และประเด็นที่ต้องการศึกษาในครั้งนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการตรวจสอบเอกสาร ประกอบด้วย แนวความคิด ทฤษฎี เอกสารทางวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียด และทำการบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึกข้อมูล ตรวจสอบความครบถ้วน วางกรอบการจัดหมวดหมู่งานวิจัย และจัดแยกสาระสำคัญของงานวิจัยตามหมวดหมู่ที่กำหนดไว้ และทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาตามข้อมูลที่ได้รวบรวมและจัดหมวดหมู่ไว้ในประเด็นต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ภาคเหนือตอนบน

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชน

พื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือตอนบน เมื่อ พ.ศ. 2561 ของกรมป่าไม้ พบว่า มีป่าชุมชนทั้งหมด 3,146,446.30 ไร่ จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 9,661,526.03 ไร่ และป่าชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีพื้นที่ 37,285 ไร่ ข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชน ทั้ง 9 แห่งมีรายละเอียดดังนี้ 1) ป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 1,000 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400-600 เมตร เป็นป่าเบญจพรรณผสมผสานกับป่าเต็งรัง ดินเป็นดินทรายและดินทรายผสมดินลูกรัง ลักษณะเป็นป่าชื้นน้ำ สภาพป่ายังคงเป็นป่าธรรมชาติ มีตาน้ำไหล เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร 2) ป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 45 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400-500 เมตร สภาพป่าส่วนมากเป็นป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ

ป่าสนเขา จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 4 ส่วน ที่อยู่อาศัย ทำการเกษตร อนุรักษ์ และป่าชุมชน 3) ป่าชุมชน บ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 800 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600-1,745 เมตร สภาพเป็นป่าดิบเขา สลับกับป่าดิบชื้นและป่าเบญจพรรณ เป็นเทือกเขาสูง สลับซับซ้อน ลาดชัน เป็นป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง และมีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่ ป่าประเพณี โดยถือว่าบริเวณสำหรับประกอบพิธีกรรมทั้งหมด เป็นป่าประเพณี ป่าขุนน้ำ เป็นแหล่ง สำหรับบริโภค อุปโภคและใช้ในการเกษตร ป่าใช้สอย เป็นแหล่งหาอาหารและเชื้อเพลิงของชาวบ้าน และป่าอนุรักษ์ เป็น แหล่งผลไม้และสมุนไพร 4) ป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอมือง จังหวัดพะเยา พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 510 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300-400 เมตร สภาพเป็นป่าเบญจพรรณ 5) ป่าชุมชนบ้านแม่จองไฟ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 1,040 ไร่ สภาพพื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ เป็นป่าที่อุดม สมบูรณ์มาก มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลากหลายชนิด เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร มีไม้เศรษฐกิจ คือ ไม้สัก ไม้มะค่าโมง ประดู่ ไม้ไผ่ และของป่า เช่น หวาย ชัน 6) ป่าชุมชนบ้านห้วยโผ ตำบลแม่ยม อำเภอมะละเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 6,500 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300-700 เมตร ประกอบด้วยป่าเบญจพรรณ จะพบบริเวณลำห้วยที่มีความชันสูง ป่าเต็งรัง พบบริเวณพื้นที่สูงที่แห้งแล้ง และป่าดิบแล้ง พบบริเวณหุบห้วยและตามสันเขา จำแนกการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน เป็น 2 เขต คือเขตของป่าอนุรักษ์ และเขตของป่า ใช้สอย 7) ป่าชุมชนบ้านสามขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 12,000 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 เมตร มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา เป็นป่าเบญจพรรณ จำแนกการใช้ประโยชน์ พื้นที่ป่าชุมชน ออกเป็น 3 โซน โซนเอ ห้ามตัดไม้ทุกกรณี โซนบี เป็นป่าใช้สอย โซนซี เป็นป่าหัวไร่ปลายนา 8) ป่าชุมชน บ้านทาปาเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะทะ จังหวัดลำพูน พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 13,000 ไร่ สภาพป่า อุดมสมบูรณ์ ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้มีค่า เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้เนื้อแข็งอีกมากมาย สภาพป่าโดยทั่วไปอุดม สมบูรณ์ ทั้งยังมีพืชผัก สมุนไพร สัตว์ป่า ส่วนมากเป็นไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ประดู่ แดง 9) ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ตำบลนายาง อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี พบว่า มีพื้นที่ป่าชุมชน จำนวน 2,390 ไร่ ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 60-100 เมตร มีสภาพป่าแบบป่าเต็งรัง บริเวณพื้นที่ป่าเป็นภูเขาสูงชัน

ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมพบว่า มีครัวเรือนทั้งหมด 2,913 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 8,857 คน เป็นเพศชาย 4,440 คน เป็นเพศหญิง 4,417 คน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมาจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มี อายุเฉลี่ยระหว่าง 30-40 ปี รองลงมาอายุเฉลี่ย 41-50 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำการเกษตร ส่วนใหญ่มีรายได้ เฉลี่ย/ปีอยู่ในช่วง 4,001-5,000 บาท รองลงมา 1,000-2,000 บาท และอยู่ในช่วง 3,001-4000 บาท ตามลำดับ

2. สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษ

มีการบริหารจัดการตามหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

2.1 ด้านการวางแผน มีการกำหนดวิสัยทัศน์การจัดการป่าชุมชน ได้แก่ “บริหารจัดการป่าชุมชน ภายใต้การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนแบบบูรณาการ” มีการวางแผนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน และการปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนการ เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการ ป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ 1) กิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชน 2) กิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 3) กิจกรรมทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน และกิจกรรมดับไฟป่า 4) กิจกรรมทำความสะอาดพื้นที่ ป่าชุมชน 5) จัดเวรยามดูแลป่า 6) กิจกรรมการปลูกหญ้าแฝกในบริเวณที่ลาดชันเพื่อบรรเทาการพังทลายของหน้าดิน และ

การทำผายเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้น 7) กิจกรรมปลูกป่าเนื่องในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ 8) กิจกรรมการร่วมกันและ
ปราบปรามผู้กระทำผิดในพื้นที่ป่าชุมชน การช่วยสอดส่องดูแล และรายงานข่าวแก่ทางราชการ กรณีพบบุคคลตัดไม้
ทำลายป่า 9) กิจกรรมค่ายเยาวชนรักษาสีสิ่งแวดล้อม ค่ายการเรียนรู้การใช้ GPS และ 10) กิจกรรมการทำผายแผ้ว

2.2 ด้านการจัดองค์การ มีการกำหนดโครงสร้างการจัดการป่าชุมชนให้ชัดเจน ผู้นำชุมชนหรือประธานป่าชุมชน
เป็นแกนนำหลักในการจัดการ ภายใต้การสนับสนุนและประสานงานจากทุกภาคส่วนแบบบูรณาการ มีการจัดตั้งองค์กรภาค
ประชาชนในพื้นที่ เพื่อแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรในพื้นที่อย่างเหมาะสม มีการจัด
โครงสร้างองค์กรและกำหนดผู้รับผิดชอบ มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจาก
หน่วยงานภาครัฐและทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ เพื่อประสานความร่วมมือเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนการจัดการ
ป่าชุมชนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 ด้านการนำ มีการสร้างวิสัยทัศน์ โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม การถ่ายทอด การชี้แจง และการ
ปลูกฝังค่านิยมที่ดีในการจัดการป่าชุมชน มีการสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน มีการสร้างความรู้สึภาคภูมิใจ
แรงจูงใจให้ชุมชนเกิดความสามัคคีและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน หน่วยงานภาครัฐมีการกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนาการ
จัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้คนในชุมชน ทำให้มีมุมมองที่ดีต่อการจัดการป่าชุมชน และ
เกิดความต้องการมีส่วนร่วม มีการนำความเชื่อเรื่องผีป่า มาสร้างความเกรงกลัวไม่ให้ชาวบ้านบุกรุกทำลายป่า และนำ
ความศรัทธาเรื่องบรรพบุรุษ มาสร้างการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า มีการสร้างความรู้สึการเป็นเจ้าของป่า มีการสร้าง
กระบวนการคิดเชิงบวกเกี่ยวกับป่าชุมชนให้กับคนในชุมชน

2.4 ด้านการควบคุม มีการกำหนดกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่มุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างการรักษาป่า
กับการใช้ประโยชน์ บังคับใช้กฎ ระเบียบ ข้อบังคับอย่างเข้มแข็ง และมีบทกำหนดโทษกับผู้ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบ และข้อบังคับ
ของชุมชนอย่างจริงจัง มีการกระจายอำนาจการจัดการและการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชนอย่างแท้จริง
โดยให้ประชาชนร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้กับหน่วยงานของรัฐได้อย่างเป็นรูปธรรม มีการบริหารจัดการป่าชุมชนให้เป็นไป
อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 อย่างเคร่งครัด มีการตรวจสอบ ติดตาม
และประเมินผลการจัดการป่าชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการป่าชุมชนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน

ประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง
การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม และการใช้กลไกด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความ
เชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ และ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนในการจัดการป่าชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐ
ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ

4. แนวทางการจัดการป่าชุมชนของพื้นที่ที่ทำการศึกษา

สามารถสรุปแนวทางดังกล่าวได้ ดังต่อไปนี้ 1) การปลูกฝังจิตสำนึกและความตระหนักด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร
ป่าไม้ในชุมชน ให้กับสมาชิกในชุมชน 2) การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชน ภายใต้
บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 3) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน
อย่างเป็นระบบตามแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ชุมชนในพื้นที่ได้เข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วม
จัดการป่าชุมชนในทุกขั้นตอน 4) การคัดเลือกผู้นำหรือประธานป่าชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็ง
5) การให้ความสำคัญกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน มอบหมายหน้าที่ให้เยาวชนในการ
ดูแลป่าชุมชนร่วมกับผู้ใหญ่ 6) การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงที่เป็นรูปธรรม

มุ่งให้เกิดดุลยภาพระหว่างการรักษาป่ากับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน 7) การใช้กุศโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน 8) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ 9) การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระเบียบ กฎหมาย หลักการและวิธีการจัดการป่าชุมชนให้กับประชาชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดโครงการฝึกอบรมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง 10) การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผล

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนภาคเหนือตอนบน สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่มีป่าชนิดอื่นขึ้นปะปน แบ่งเป็นเขตอนุรักษ์และเขตใช้สอย สอดคล้องกับ ชฎาณิศา เกตุแก้ว (2556) ที่ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชน บ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบว่าการจัดการป่าโดยชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าชุมชนอนุรักษ์และป่าชุมชนใช้สอย ซึ่งสอดคล้องกับข้อกำหนดตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ที่กำหนดให้ภายในป่าชุมชนมีบริเวณเพื่อการอนุรักษ์และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์หรือบริเวณเพื่อการอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว

2. สภาพการบริหารและการจัดการป่าชุมชน ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและ/หรือคณะกรรมการป่าชุมชนและ/หรือคณะกรรมการชุมชนอื่นร่วมกับองค์กรภาครัฐและ/หรือภาคเอกชน ในลักษณะแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชน ตามหลักการจัดการพื้นฐานสำคัญ 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) การวางแผน 2) การจัดองค์การ 3) การนำ และ 4) การควบคุม ซึ่งสอดคล้องกับ รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2549) กล่าวว่า เมื่อมีการวางแผนที่จะทำอะไร ก็ต้องมีการกำหนดหรือจัดสรรว่าใครจะทำอะไร โดยมีการสั่งการและชักนำให้พนักงานปฏิบัติตามแผน และสุดท้ายคือการควบคุมให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชน แบ่งออกเป็น 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีผู้นำและคณะกรรมการป่าชุมชนที่เข้มแข็ง การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรม และการใช้กุศโลบายด้านวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าไม้ และ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่าง ๆ สอดคล้องกับ ทินกฤต นุตวงศ์ (2554) ที่ระบุไว้ว่า การจัดการป่าชุมชนให้บรรลุผลสำเร็จ มีปัจจัยต่างๆ ดังนี้ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนทางด้านวิชาการ และการสนับสนุนด้านงบประมาณ และอุปกรณ์ จากทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน หรือหน่วยงานภายนอกประเทศ ปัจจัยภายใน ได้แก่ การพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำที่มีประสบการณ์ ความรู้ และมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ การใช้และสืบทอดภูมิปัญญา ความร่วมมือในกิจกรรมที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และกฎหมายที่ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

4. แนวทางการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ 1) การปลูกฝังจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน 2) การกระจายอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชน 3) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม 4) การคัดเลือกผู้นำที่มีความเข้มแข็ง 5) การให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน 6) การมีกฎ ระเบียบ และข้อบังคับป่าชุมชนที่สามารถปฏิบัติได้จริง 7) การใช้วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ 8) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่ายและองค์กรอิสระต่างๆ 9) การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ

เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และ 10) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ สอดคล้องกับ เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (2536) ที่การจัดการป่าชุมชนต้องประกอบไปด้วย 1) ความเป็นชุมชนสูง ทุนทางสังคม ความเชื่อ อุดมการณ์ พิธีกรรม 2) มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ฟื้นตัว 3) การร่วมกันดูแลรักษา การมีผลประโยชน์ร่วมกันและ ป่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิต 4) มีจิตสำนึกของการอนุรักษ์ป่า 5) มีผู้นำที่เข้มแข็ง เสียสละ มีวิสัยทัศน์ เพื่อส่วนรวม จิตสาธารณะสูง ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี 6) มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน และ 7) มีการกำหนดกฎกติกาเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรพิจารณานำแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมด้านการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ป่าชุมชนต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นที่ได้จัดตั้งในชุมชนทั่วประเทศร่วมกับหน่วยงานภาครัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป ควรดำเนินการเสริมสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจัดการป่าชุมชนให้กับราษฎรในชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อยกระดับการจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรพิจารณาให้ความสำคัญและเข้ามาจับบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและชุมชนในพื้นที่รับผิดชอบของตนเองให้มากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนเงินงบประมาณในการจัดการป่าชุมชน จะสามารถส่งผลทำให้การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ราษฎรในชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนที่เกี่ยวข้องควรนำแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนของชุมชนท้องถิ่นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป คณะกรรมการป่าชุมชนในชุมชนที่มีพื้นที่ป่าชุมชนที่เกี่ยวข้อง ควรขยายเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านของตนเองอย่างทั่วถึง เพื่อสร้างแนวร่วมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อย่างทั่วถึง จะสามารถส่งผลทำให้มีเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ควรดำเนินการศึกษาวิจัยการสังเคราะห์ทฤษฎีและงานวิจัย เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการป่าชุมชนในท้องที่ภาคอื่นๆ ของประเทศไทยอย่างทั่วถึง เพื่อให้ได้ข้อมูลแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่รอบด้าน สามารถนำมาประมวลผลข้อมูลกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ สามารถสร้างแนวร่วมภาคประชาชนและทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติได้อย่างยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2557). *ป่าชุมชน รูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน, กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2562). *ข้อมูลสารสนเทศ: เนื้อที่ป่าไม้*. สืบค้นวันที่ 20 ธันวาคม 2562.จาก <http://forestinfo.forest.go.th/Content.aspx?id=1>,
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2563). กฎหมายว่าด้วยป่าชุมชน: พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562. สืบค้นวันที่ 2 พฤษภาคม 2563.จาก<http://newweb.mnre.go.th/th/information/list/1704>

- ชญาณิศา เกตุแก้ว. (2556). กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ทินกฤต นุตวงศ์. (2554). มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมการปกครองจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาวกับชุมชนบ้านหนองไข. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ธาราพงศ์ เพียรจริง. (2554). แนวทางในการจัดการป่าชุมชนของเทศบาลตำบลท่าจำปี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. (การศึกษาอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, เชียงราย.
- นรชาติ วงศ์วันดี. (2554). ความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชน บ้านดงผาปูน ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ปรียา โสทอง. (2547). ความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ตำบลแม่เปา อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย. (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- พรพิมล ชำรัมย์. (2556). การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา:บ้านสามขา หมู่ 6 ตำบลหัวเลื้อ อำเภอมะหะ จังหวัดลำปาง. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- ภณิดา ทองคำ. (2553). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านหนองกวาง ตำบลนายาง อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์. (การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2549). การจัดการสมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.
- วีระยุทธ โพธิ์ถาวร. (2550). การมีส่วนร่วมของราษฎรในการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยไผ่ ตำบลแม่ยม อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. (2536). ป่าในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา. เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่น.
- สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา. (2563). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. สืบค้นวันที่ 3 พฤษภาคม 2563 จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>
- สำราญ ปาลี. (2553). กระบวนการพัฒนาป่าชุมชนแบบบูรณาการสู่ความสำเร็จของบ้านทาป่าเปา หมู่ที่ 6 ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะหะ จังหวัดลำปาง. (การศึกษาอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สุภาพร โมงคำ. (2548). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านแพะ ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.
- อารมณ ชมขวัญ. (2542). การจัดการป่าชุมชนบ้านแม่จ้องไฟ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่. (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.